

TURUN TUOMIOROVASTINVIRAN VAIHEITA

Kirjoittanut VÄINÖ PERÄLÄ

Jo alkuseurakunnan ajoista oli seurakunnan kaitsijan rinnalla vanhimpia eräänlaisena neuvottelukuntana. Sellaisen neuvottelukunnan mainitsee jo Antiokian piispa Ignatius, joka kärsi marttyyrikuoleman Roomassa todennäköisesti vuonna 117. Kirkkoisä Augustinus muodosti Hippon piispana ympärilleen erityisen neuvottelukunnan, johon kuului yhteisasuntolassa asuvia pappeja. Metz'n piispa Chrodegang 700-luvulla laati erityisen ohjesäännön, jonka mukaan piispan neuvottelukuntaan kuuluvien pappien oli toimittava. Chrodegangin ohjesääntö katsotaan tavallisesti tuomiokapitulilaitoksen alkuvaiheeksi. Yhteisasuntola, "domus capituli", oli "lukutalo", jossa sen jäsenet harrastivat opintoja ja olivat kukin osaltaan auttamassa piispaa. Neuvoston jäsenet saivat omistaa omaisuutta, he eivät olleet sidottuja munkkien köyhyyden lupauksiin.

Sen jälkeen kun Suomikin oli saanut oman piispan, muodostivat eräät piispan asuntopaikan papit neuvottelukunnan. Ruotsista mainitaan piispan rinnalla tuomiokapituli ja kanunkeja jo 1100-luvulla. Turun piispan rinnalla mainitaan kanunkeja ensi kerran v. 1232 paavi Gregorius IX:n kirjeessä Nousiaisten kirkkoherra Vilhelmille. Tämän kapitulin jäsenet olivat todennäköisesti munkkeja.

Vuosi 1276 on merkittävä sekulaarikapitulin perustamisen ajaksi. Upsalan arkkipiispa oli käynyt tarkastusmatkalla Suomessa ja matkan tuloksena oli, että Turkuun muodostettiin

sekulaarikapituli, jonka jäsenet eivät olleet munkkeja, vaan seurakuntapappeja. Kanungit olivat seurakuntansa kirkkoherroja ja saivat nauttia virasta kertyvät tulot. Pian tuli käytännöksi, että eräät Turun lähipitäjien kirkkoherrat olivat tuomiokapitulin kanunkeja. Turun piispana oli silloin Catillus, virassa vv. 1266—1286.

Kanunkien kesken syntyi arvojärjestyistä: virkaikä, opinnot, toimintakyky ja tietysti myöskin ”ylimmäisten ystävyys” vaikuttivat kohoamista arvoasteissa.

Piispa Hemmingin 3/9 1340 päivätyllä päätöksellä ja kapitulin suostumuksella on silloinen tuomiokapitulin kanunki Raision kirkkoherra Elavus nimitetty tuomiorovastiksi. Nimitys merkitsi lähinnä julkista tunnustusta ansiokkaalle kirkon miehelle. Hemming oli saanut Turkuun v. 1328 tapahtuneen siirtymisensä jälkeen tuntea Elavuksen isälliseksi ystäväkseen. Elavuksen vaikutus oli ollut ratkaiseva Hemmingin piispaksi tuloon. Kohteliaisuus ja ystävyys palkittiin. Elavus oli opiskellut Pariisin yliopistossa, oli ollut Raision kirkkoherrana ja samalla tuomiokapitulin kanunkina ainakin vuodesta 1320. Henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi Elavus sai osakseen suurta kunnioitusta sekä papiston että maallisten hallitusmiesten taholta. Piispa Hemming erityisesti on lausunut kiitosta Elavuksen ansioille ja henkilökohtaiselle avuliaisuudelle. Elavus oli kunniavanhus, jonka arvovalta antoi loistoa uudelle viralle. Elavus mainitaan asiakirjoissa viimeisen keran 10/9 1347 päivätyssä paavillisessa synninpäästön julistuksessa. Jos Raision Elavuksen osaksi tullut tuomiorovastin arvonimi ”archipraepositus” merkitsi osaltaan henkilökohtaista kunnianosoitusta, merkitsi se viranhoidon kannalta myös tuomiokapitulin ja kirkon vallan tehostumista.

Tuomiorovasti oli arvojärjestyksessä ensimmäinen piispan jälkeen, katolisessa kirkollisessa järjestyksessä se oli tuomiokapitulin jäsenten joukossa ensimmäinen dignitas-arvoinen virka. Uuden viran palkkaukseen määrättiin Raision, Santamalan (Nousiaisten) ja Liedon pitäjät. Seurakunnissa olivat

sijaispapat virantoimittajia. Turun kaupungin kirkkoherra oli kanunki, mutta ei tuomiorovasti. Se merkitsee, että tuomiorovastinvirkaan liitettyjen kahden entisen prebendan yhdistyminen ei kuitenkaan vähentänyt, jos ei liioin lisännytkään tuomiokapitulिन jäsenten lukumäärää. Prebendat eivät aina olleet seurakuntia, vaan esim. kuningas lahjoitti v. 1351 eräitä kruununtiloja uuden kanunginviran palkkaukseen. Maunu II Tavastin aikana vakautui Turun tuomiokapitulिन kanunkien lukumäärä kymmeneksi.

Uusi entistä korkeampi kanunginvirka ja tuomiorovastinvirka, dignitas, oli yhdeltä osalta kunnianosoitus ansiokkaalle Elavus-kanungille, toisaalta se merkitsi piispanviran kannalta uutta lisää piispan arvoaltaan. Tuomiorovastin virkatehtävät liittyivät läheisesti piispan virkaan. Viran perustamista koskevassa kirjelmässä oli sen tehtävistä sanottu, että tuomiorovastin tulee kaikessa noudattaa piispan määräyksiä, neuvotella hänen kanssaan kaikista toimenpiteistä ja ottaa selkoa piispan mielipiteestä esilletulevissa kysymyksissä. Tuomiorovastin toimen tuli kohdistua kaikkeen, mikä kuului kirkollisiin hallintotehtäviin ja "kirkon suurempaan kunniaan kohottamiseen". Piispan poissa ollessa tuomiorovasti johti puhetta tuomiokapitulissa. Varsinkin rippikäytäntöä koskevissa kysymyksissä tuomiorovasti oli piispan sijainen. Tuomiokapitulिन sisäisen työn järjestely oli tuomiorovastin tehtävä, samaten vastuu tuomiokirkon taloudesta ja hallinnosta. Näihin ohjeisiin sisältyy hiljaisesti jo tehtäviä, jotka tekevät täysin ymmärrettäväksi myöhemmän kehityksen: että tuomiorovasti tuli tuomiokirkkoa käyttävän seurakunnan kirkkoheraksi. Se oli varmaan yhtenä syynä tuomiorovastinviran perustamiseen. Uuden viran haltija asui Turussa.

Elavuksen jälkeen oli seuraava tuomiorovasti Henrik Hartmaninpoika, joka mainitaan virassa useita kertoja 1350- ja 1360-luvulla, kunnes hän tuli Turun piispaksi v. 1366, Hemmingin jälkeen. Elavuksen oli piispa Hemming nimittänyt tuomiorovastiksi, Henrik Hartmaninpojan samalla tavalla.

Henrik Hartmaninpoika oli ensimmäinen Turun piispa, joka tuomirovastinvirasta siirtyi hiippakunnan johtoon. Hänet oli tuomiokapituli valinnut virkaan ja pian hän oli matkalla Avignoniin saadakseen paavin vahvistuksen vaalille. Varakkaana miehenä hänellä oli siihen mahdollisuuksia. Matkalla oli Pariisista lähtien avustajana Turun kanunki Johannes Pietarinpoika. Perillä Avignonissa paavi Urbanus II julisti Turussa toimitetun piispanvaalin mitättömäksi, mutta katsoi kuitenkin hyväksi, ”jottei piispanistuin jäisi liian pitkäksi ajaksi avonaiseksi, neuvoteltuaan veljiensä kardinaalien kanssa ja ottaen huomioon valitun suuren oppineisuuden, hänen elämänsä ja tapojensa kunniallisuuden sekä punnittuaan hänen valituksi tuloaan halunneen tuomiokapitulin yksimielisyyttä, nimittää Henrik Hartmaninpojan Turun piispaksi ja kaitsijaksi”.¹

Näin oli Turun hiippakunta entistä läheisemmin liittynyt länsimaiseen kristikuntaan. Suomen kannalta välitön kosketus paavillisen kuurian ja Turun piispan välillä merkitsi vapautumista ”välikäsistä”, joita niin Ruotsista kuin Saksasta oli Suomen hiippakunnan ja sen väestön holhoamiseksi suunniteltu. Paavi oli nimittänyt Turun piispan. Uusi piispa huolehti myöskin siitä, että hänen seuraajakseen ja lähimmäksi miehekseen tuli Avignon-matkan seuralainen ja uskollinen avustaja Johannes Pietarinpoika. Tämä oli opiskellut Pariisin yliopistossa, oli v. 1357 saavuttanut lisensiaatin arvon, oli v. 1363 valittu englantilaisen kansakunnan prokuraattoriksi, vihdoin kesäkuun 23 p:nä 1366 Pariisin yliopiston rehtoriksi. Se merkitsi huomattavaa ulkonaista arvoasemaa ja sitä Henrik Hartmaninpoika käytti heti hyväkseen. Johannes Pietarinpoika oli entuudestaan Turun tuomiokapitulin kanunki sekä Tenholan ja Sundin palkkapitäjien kirkkoherra.² Ehättääkseen mahdollisten vierasmaalaisten viranpyytäjien toiminnan edelle

¹ JAAKKOLA, Suomen sydänkeskiaika, Porvoo—Helsinki 1944, s. 295.

² K. PIRINEN, Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla, Helsinki 1956, s. 57.

Henrik Hartmaninpoika teki paaville anomuksen, että Johannes Petri nimitettäisiin hänen jälkeensä Turun tuomiorovastiksi. Esitys tehtiin jo ennenkuin piispannimitys oli tapahtunut, se oli sikäli ”muodoton”.

Mutta eipä tuomiorovastin ehdokas itse liioin jäänyt toimettomaksi. Tarmokkaana miehenä Johannes oli yliopiston rehtorin virassa saanut aikaan Pariisin parlamentin säännöksen, joka kielsi yliopiston lähellä sijaitsevalla Genoveva-vuorella toimivia teurastajia pilaamasta yliopiston tienoon ilmaa. Jo ennen virka-aikansa päättymistä Johannes Pietarinpoika oli luopunut rehtorin toimesta ja lähtenyt Avignoniin edustamaan tuomiorovastinviran nimitystä. Molempien miesten toiminta tuotti tuloksen. Henrik Hartmaninpoika asetettiin piispan virkaan lokakuun 5 p:nä 1366 ja seuraavana päivänä paavi Urbanus V vahvisti Johannes Pietarinpojan Turun tuomiorovastinvirkaan. Siitä lähtien Turun tuomiorovastin on useimmiten nimittänyt paavi, niin kauan kuin Suomi oli paavinistuimen alainen. Tarmokas piispa Hemming oli saanut tarmokkaat miehet lähimmiksi seuraajikseen.

Kerrotun kumarrusmatkan tuloksena oli eräänlainen periaatteellinen sopimus, jossa Turun piispalle ja tuomiokapitulille myönnettiin oikeus täyttää sellaiset kirkon virat, joiden vuotuinen tulo ei noussut seitsemää markkaa korkeammaksi. Oikeudellisesti tunnustettiin paavin määräämisvalta päteväksi Suomen kirkon virkojen täyttämiseen. Mutta käytännössä tämä nimitysoikeus supistui varsin ahtaisiin rajoihin. Ainoastaan piispan, tuomiorovastin ja kanunkien virat jäivät todellisuudessa paavillisen kuurian virkamarkkinoilla täytettäväksi.

Suomen Turusta arvioitiin paavien Avignoniin kuluvan 80 päivää.³ Kanungin virkojen harvalukuisuus ja vaatimattomuus, samoin piispojen ja tuomiokapitulin päättäväinen esiintyminen ulkomaalaisia viranpyydystäjiä vastaan, vaikuttivat, että kirkollisten virkojen ”cumulatio”, kasaantuminen, jäi Suo-

³ PIRINEN, mt., s. 58.

messä suhteellisen harvinaiseksi. Suomen kansalliskirkon asemaa tämä kehitys on lujittanut, joskin keskiajan lopulla "Rooman tiet" tulivat entistä enemmän käytäntöön. Piispaksi nimitetty Henrik Hartmaninpoika ei ehtinyt toimia virassa: vainajana hänet matkaltaan saatettiin Turun tuomiokirkon kuoriin kätkeväksi. Seuraaja oli myös pian selvillä: tuomiorovastiksi nimitetty Johannes Pietarinpoika valittiin kesällä 1367 piispaksi "via compromissi". Ainakin kaksi Avignonin matkaa hän oli jo tehnyt: kolmas piispan viran vahvistaminen päätettiin Roomassa marraskuun 8 p:nä 1367.⁴ Pyhä isä oleskeli silloin vanhassa perinteellisessä pääkaupungissaan. Johannes Pietarinpojan tarmokkain ottein aloitettu toiminta piispana päättyi jo v. 1370. Hänen seuraajansa ensin tuomiorovastina ja sittemmin myös piispana oli Johannes Westfal. Kiinnostavaa olisi saada pätevä selvitys siitä, onko tämä Johannes Westfal sama henkilö, joka v. 1368 Jo Westfali nimisenä oli Prahian yliopistossa suorittanut baccalaureus-tutkinnon. On seikkoja, jotka tekevät tämän samastamisen vaikeaksi. Johannes Westfal kuului nimestään päättäen Turkuun asettuneeseen saksalaiseen kauppiassukuun. Hän oli epäilemättä nuoruudestaan saakka hyvin eläytynyt piispa Hemmingin ympärille kehittyneeseen kirkolliseen piiriin. Johannes Westfal tuli Johannes Pietarinpojan jälkeen Turun tuomiorovastiksi v. 1367. Nimityksen suoritti paavi. Hänen toimintansa keskittyi tuomiokirkon talouden hoitoon, sillä hän mainitsee itsensä tuomiokirkon taloudenhoitajaksi. Siitä toimesta oli helppo siirtyä taloutta valvovan tuomiorovastin toimeen. Jo elokuun 31 p:nä 1370 Johannes Westfal sai paavillisen vahvistuksen piispan virkaan. Vaali oli sitä ennen tapahtunut "via compromissi": kaniikeista oli yksi saanut toisilta tehtäväksi suorittaa henkilövaalin.

On todettava, että samalla kun paavillinen vaikutus Turun piispanviran täyttämässä oli vakautunut, samaten oli tuo-

⁴ PIRINEN, mt., s. 59.

miorovastinviran täyttäminen tullut paavillisen kuurian ratkaistavaksi.

Johannes Westfalin jälkeen tuli tuomiorovastiksi nimestään päättäen myös Suomen saksalaiseen lukeutuva Winandus Winandi. Hänen toimintansa on tapahtunut 1370-luvulla ja hän on jäänyt arvovaltaisen piispa Johanneksen varjoon. Samalla tavalla on käynyt seuraavan tuomiorovastin Johannes Frunenpojan, jonka nimi esiintyy tuomiorovastinviran hoitajana 1380-luvulla. Seuraavat tuomiorovastit Gerlag Nagil ja Rodger johtavat tuomiorovastien sarjan 1420-luvun alkuun. Rodger (Rötker) sai nähdä Turun kenties arvovaltaisimman keskiaikaisen piispan Maunu II:n Tavastin piispankauden ensi ajan, sai myöskin osallistua siihen taisteluun, jota silloin käytiin kirkon oikeuksien puolesta.

1400-luku oli Suomen kirkollisessa kehityksessä nousun aikaa. Puhutaan suorastaan ylioppilastulvasta, joka täältä suuntautui ulkomaisiin yliopistoihin. Nämä opiskelijat tulevat ulkomailta palattuaan huomattaviin kirkon virkoihin. Ensimmäinen maisteri Turun tuomiorovastina 1400-luvulla oli Fredrik Trast, joka mainitaan Turun kaniikkina ja Pariisin maisterina 11/9 1414. Kanunkina hän oli myös Vehmaan kirkkoherra. Turun tuomiorovastina Trast oli v:sta 1422 alkaen mahdollisesti v:een 1438. Fredrik Trastin syntyperää valaisee hänen 15/12 1424 päivätty kirjeensä, jossa hän valtuuttaa sukulaisensa Olavi Niilonpojan suorittamaan erälle leskelle elatusapua Trastin Närpiössä sijaitsevasta kotitalosta.⁵

Trastin jälkeen tuli tuomiorovastiksi maineikas Olavi Maununpoika, joka oli virassa 12 vuotta, eli siihen asti, jolloin vuonna 1450 tuli piispaksi sukulaisensa ja suojelijansa Maunu Tavastin jälkeen. Olavi Maununpojan nimitti tuomiorovastiksi piispa Maunu Tavast. Se oli konsiliarismin periaatteen mukaista. Kirkkopoliittisesti tuomiorovasti Olavi Maununpojan toiminta on muistettava siitä, että hän oli ilmeisesti Pariisin

⁵ F. M. U. II, s. 326.

yliopistossa opiskellessaan omaksunut tälle ajalle ominaisessa kiistakysymyksessä selvästi konsiliaarisen näkemyksen. Hän edusti siis käsitystä, jonka mukaan kirkolliskokous oli paavin valtaa korkeammalla. Olavi Maununpoika oli Pariisiin yliopiston edustajana Baselin kirkolliskokouksessa v. 1437. Kokous merkitsi konsiliarismin voittoa paavinvaltaisuudesta. Yleisesti ovat tunnettuja Olavi Maununpojan Pariisissa suorittamat luottamustehtävät: kahteen otteeseen Pariisiin yliopiston rehtorina, yliopiston opettajana ja ylioppilaskonviktin johtajana. Olavi Maununpoika kuului sekä kuningas Kristofferin että Kaarle Knuutinpojan neuvostoon. Tuomiorovastina hän v. 1445 teki matkan Roomaan ja sai sillä tavalla Turun hiippakunnan suhteet Rooman paaviin ehjiksi. Toiminta oli diplomatiaa: vaikka Olavi Maununpoika periaatteellisesti oli konsiliarismin kannalla, hän — ilmeisesti piispa Maunu II Tavastin vaikutuksesta — katsoi edulliseksi, ettei silloinen paavillinen skisma päässyt Turun hiippakunnassa esille. Upsalan hallintopiiriin kuuluvat toiset hiippakunnat tunnustivat silloin vielä kirkolliskokouksen valitseman vastapaavin.⁶

Piispaksi siirtyi tuomiorovastinvirasta myöskin Olavi Maununpojan seuraaja Konrad Bitz, joka oli tuomiorovastina vv. 1450—1460. Konrad Bitz oli Leipzigin maisteri, oli opiskellut myöskin Bolognan yliopistossa. Piispana tarmokkaaksi hallintomieheksi tunnettu Konrad Bitz oli saanut jo kymmenen vuoden aikana tuomiorovastina perehtyä hallinnollisiin tehtäviin. Pariisin maisteri oli seuraava tuomiorovasti Henrik Freese, virassa vv. 1460—1465.⁷ Jo heinäkuun 4 p:nä 1460 paavi Pius II oli varannut Turun tuomiorovastinviran Henrik Freeselle. Freese oli suorittanut perusteellisesti opinnot ulkomailla: sai Pariisin yliopistossa v. 1452 maisterinarvon. Opiskeli senjälkeen vielä Kölnin yliopistossa. On osaltaan keskiajan loppupuolen ilmiö, että taistelu Turun tuomiorovastin-

⁶ PIRINEN, mt., s. 71.

⁷ PIRINEN, mt., s. 94—97.

virasta kiristyi. Upsalan hiippakuntaan kuuluva pappi Konrad Rogge anoi paavilta Turun tuomiorovastinvirkkaa jo 5/7 1460.^s Se myönnettiin, mutta Rogge ei kuitenkaan koskaan tullut Turkuun.

Seuraava tuomiorovasti oli Maunu Niilonpoika Särkilahti, tarmokas hallintomies ja lämminhenkinen isänmaanystävä. Turun tuomiorovastina Maunu Särkilahti oli vv. 1466—1489, piispana vv. 1489—1500. Pariisin yliopistossa Maunu opiskeli vv. 1455—1456, saavutti maisterin arvon v. 1457. Hänen tuomiorovastiksi tulonsa kuvastaa ”Rooman teiden” vaikutusta. Maunu Särkilahti viipyi Roomassa puolitoista vuotta: varakkaalla aatelismiehellä kaiketi oli ”heliseviä syitä” mukanaan. 25/8 1465 Maunu anoi paavilta jotakin Turun tuomiokapitulin kanungin virkaa. Anomus johti myönteiseen tulokseen, samalla kun uusi viranhaltija sai oikeuden oleskella muualla virkaa hoitamatta (*sine cura*). Jo v. 1463 Maunu oli ”perpetuus vicarius praebendae corporis Christi”, Maunu Tavastin perustaman Pyhän Ruumiin kuorin pappi. Mutta jo 10/10 1465 paavin antama julistuskirja vakuutti Maunu Särkilahdelle Turun tuomiokapitulin arkkiteinin viran tulot. Nytkin Maunu Särkilahti oikeutettiin asumaan ulkomailla. Hän oleskeli silloin Roomassa: henkilökohtainen kosketus paavilliseen kuuriaan tuotti tuloksia: 10/12 1465 Maunu anoi, että hänet nimitettäisiin Turun tuomiorovastiksi. Tuomiorovasti Henrik Freese oli muka vääryydellä saanut viran. Kaksi päivää myöhemmin, 12/12 1465 päivätyssä anomuksessa, Maunu anoi erästä Linköpingin tuomiokapitulin kanungin virkaa, 28/12 1465 Maunu anoi Skaran tuomiorovastinvirkkaa. Viimeksi mainitut anomukset eivät johtaneet tulokseen. Tarkoituksena oli kasata useampia virkoja.

Tuomiorovasti Freese oli sillä välin kuollut: 13/7 1466 päivätyssä anomuksessa Maunu uudelleen anoi Turun tuomiorovastinvirkkaa, samaan anomukseen liittyi pyyntö, että hän

^s F. M. U. IV, s. 160.

edelleen saisi pitää siihen asti hallitsemansa kanungin viran tulot. Anomusten sarja ei siihen päättynyt: viisi päivää myöhemmin Maunu anoi saada edelleen pitää Mynämäen kirkkoherranviran tuomiorovastinviran ohella. Perusteluina mainittiin, että hän oli saanut Mynämäen kuninkaallisen patronaatin nojalla ja että hänellä oli aatelismiehenä oikeus siihen. Paavillinen erioikeus myönnettiin. Jo 30/7 1466 merkittiin, että uusi Turun tuomiorovasti oli Medicin pankkitoiminimen välityksellä suorittanut paavilliselle kuurialle 15 floriinia Turun tuomiorovastinviran palkansäästöä (annaatteja). 6/8 1466 annettiin anomuksiin myönteinen vastaus: Maunu Särkilahti sai siis yhtäkaa nauttia Pyhän Ruumiin kuorin papin, Mynämäen kirkkoherran viran ja Turun tuomiorovastille kuuluvat palkkaedut. Pyhän Ruumiin alttarin virka oli nimenomaan "sine cura", toiset hoitivat viran, Maunu sai palkkatulot. Puolitoistavuotinen Roomassa oleskelu oli kannattanut.

Erikoislaatuinen muisto Maunu Niilonpojan nimeen liittyy siinä, että hänet keisari Fredrik III:n antamalla arvokirjalla korotettiin keisarillisen pfaltzkreivin arvoon. Tämä suosio-osoitus nähtävästi liittyy jollakin tavalla siihen, että Maunu Niilonpoika oli Italiassa oleskellessaan valittu Sienan luostarin apotiksi. Jälkimaine kertoo, että Suomen mies osoitti tässä luostarin johtajan toimessaan "suurta intoa ja neuvokkuutta". Johannes Bilmarkin johdolla v. 1772 julkaisemassaan väitöskirjassa Henricus Törnroth esittää, että tässä luostarinjohtajan toimessa osoittamansa tarmokkuuden johdosta Maunu Niilonpojalle ja kaikille hänen seuraajilleen Turun tuomiorovastinvirassa suotiin pfaltzkreivin arvonimi. Asiakirja on päiväämätön, mainittu Törnroth on väitöskirjassaan julkaissut tämän latinankielisen asiakirjan. Keisari on silloin oleskellut Gratzissa, Steiermarkin pääkaupungissa.

Julistuksessa kiitetään Maunu Niilonpoikaa, Suomen Turun rovastia, siitä, että hän on alemmat tehtävänsä ohjannut toivotulla johdolla. Siitä on ollut seurauksena, että valtaistuin on entistä lujemmin turvattu. Kaikkien näiden ansioiden no-

jalla Maunu Niilonpoika ja hänen virkaseuraajansa keisarillisella vallan täyteydellä julistetaan keisarillisiksi pfalzkreiveiksi.

Turun tuomiorovastille vakuutetaan tällä tavoin neljäs arvoaste keisarista lähtien; arvot olivat: keisari, kuningas, herttua ja kreivi.

Näitä arvoja oli myönnetty monelle taholle, myöskin oppineille yliopistomiehille: Pavian yliopiston 16 vuotta palvelleille professoreille oli niinkään myönnetty pfalzkreivin arvo. Tämän arvon etuoikeudeksi vakuutettiin mm. oikeus nimittää julkisia notaareja, samoin oikeus julistaa aviottomia lapsia aviolapsiksi silloin kun heidät oli tunnustettu, ei kuitenkaan aatelisten lapsia. Väitöskirjan tekijä lausuu, että Turun tuomiorovastilla ei pfalzkreivinä ollut näitä oikeuksia.

Kysymyksenalaiseksi jää, minkä verran ”helisevät syyt” olivat vaikuttaneet Turun tuomiorovastille myönnettyyn pfalzkreivin arvoon. Onhan tämä arvojuttu omalla tavallaan kertomassa, miten tuulahdukset renessanssin kanta-alueilta tuntuivat kaukaisessa Pohjolassakin.

Turun tuomiorovastinviran täyttäminen saa yllättävän suuren huomion siinä, että Tanskan kuningas Kristian Oldenburgilainen Rooman matkallaan 22/4 1474 sai paavilta oikeuden esittää ehdokkaat kahdeksaan korkeaan kirkon virkaan Tanskassa ja yhtä moneen virkaan Ruotsissa. Näiden joukossa olivat mm. Turun tuomiorovastin ja tuomiokapitulin dekaanin virat.⁹ Tämä oikeus jäi kuitenkin vain teoreettiseksi: kuningas Kristian ei saavuttanut koskaan sellaista valtaa Ruotsissa, että se olisi jotakin merkinnyt.

Paavillisen nimityksen nojalla tuli Maunu Särkilahden jälkeen tuomiorovastiksi v. 1489 Turun pormestarin poika Lauri Suurpää, joka myöskin oli Pariisissa saavuttanut maisterin arvon. Hän oli aikaisemmin ollut tuomiokirkon kanunki, valittiin piispaksi Maunu Särkilahden jälkeen ja oli virassa vv. 1500—1506.

⁹ PIRINEN, mt., s. 94.

Seuraava tuomiorovasti oli Henrik Vennä, virassa vv. 1500—1513. Paavillisen virkanimityksen ohella hän sai pitää kanunginviran, samoin Paraisten kirkkoherranviran, jossa oli ollut ainakin vuodesta 1495 alkaen.¹⁰ Useat tuomiorovastit saivat ajoittain lisäksi tuloja muistakin seurakunnista.¹¹ Henrik Vennä on nähtävästi sama mies, joka oli opiskellut Rostockin ja Pariisin yliopistoissa, oli myöskin ollut Roomassa ”edustustehtävissä” samanaikaisesti Hemming Gadhin kanssa.

Henrik Vennän kuoltua ilmaantui useita tuomiorovastinviran tavoittelijoita. Linköpingin hiippakuntaan kuuluva pappi Johannes Biello anoi virkaa ja sai lupauksen. 19/5 1514 anoi Wolfgang Nunchmat niminen — nähtävästi Itävallan saksalainen — pappi paavilta samaa virkaa ja sai hänkin lupauksen. Kolme päivää myöhemmin esitti paaville anomuksensa tuomiorovastinvirkaan Turun arkkiteini Paavali Scheel. Hän sai nimityksen, ja samana päivänä 22/5 1514 nimitettiin Scheelin seuraajaksi arkkiteinin virassa maisteri Johannes Pietarinpoika.

Paavina oli näiden anomusten aikana Lutherin aikalainen Leo X, joka tarvitsi myöskin ”saksalaisten synneistä” paljon rahaa. Minkä verran äskenmainitut tuomiorovastinviran haltijat olivat rahoja käyttäneet anomustensa tueksi, se olisi vaikeaa selvittää. Paavali Scheelin nimitys tuomiorovastiksi on päivätty 26/5 1514, nimitys vahvistettiin vielä uudelleen 21/11 1514, koska oli todettu, että pastori Wolfgang oli petollisesti saanut nimityksen.

Eihän Paavali Scheelkään ilman erivapautusta ollut saanut edellistä virkaansa, sillä hän oli ampuma-asetta käyttäessään menettänyt vasemman käden peukalon. Scheel oli tuomiorovastina vuodet 1514—1516. Kuolema tuli vain 50-vuotiaalle.

Paavali Scheel oli syntyperältään aatelismies, Porvoon pitäjän Haikon kartanon poika, oli myöskin Pariisin maisteri,

¹⁰ PIRINEN, mt., s. 188.

¹¹ Vrt. PIRINEN, mt., s. 188—190.

ollut piispa Maunu Särkilahden sihteerinä ja tuomiokirkon arkkipresbyterinä ja arkkiteininä. Hän oli mukana v. 1510 Novgorodissa pidetyissä rauhanneuvotteluissa. Scheel sai 16/2 1515 erivapauden pysyä edelleen tuomiorovastinvirassa, vaikka oli anomuksessaan "erehtynyt" ilmoittamaan viran tulot pienemmiksi kuin ne todellisuudessa olivat. Tuomiokapituli oli antanut Scheelille myöskin tuomiokirkon pyhän Sigfridin prebendan. Juttu uhkasi Scheelille jo paavillista pannajulistusta, ellei hän luopuisi tuosta prebendasta. Paavi oli nimittäin antanut mainitun prebendan Linköpingin kanunki Eerik Sveninpojalle. Kiistan lienee Scheelin kuolema lopettanut. Paavali Scheelin muiston säilyttää Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmissa säilynyt kirjekokoelma. Aikakirjoissa Scheel tunnetaan myöskin liikemiehenä.¹²

Seuraavan tuomiorovastin nimitys oli myöskin ankaran kilpailun tulos: paaville esitettiin useita anomuksia, jotka myöskin saivat osakseen suosituksen. Edellämäinittu Erik Sveninpoika sai v. 1517 virkanimityksen kolmella eri asiakirjalla, mutta hän luopui virasta juhlallisesti 25/3 1521. Erik Sveninpoika oli Arvid Kurjen jälkeen valittu Turun piispaksi ja hän oleskeli Turussa vv. 1523—27. Paavin vahvistusta ei enää saanut hakea, eikä kuningas häntä liioin nimittänyt. Erik Sveninpoika palasi Turusta Linköpingiin entiseen virkaansa ja kuoli viimeistään v. 1541.¹³

Turun tuomiorovastinvirkkaa tavoitteli jo v. 1517 myöskin maisteri Jaakko Johanneksenpoika. Hänen anomuksensa esiteltiin paaville 14/3 1519, ja virka luvattiin hänelle.¹⁴ Samoin anoi tuomiorovastinvirkkaa Turun arkkiteini Johannes Pietarinpoika ja se luvattiin hänelle.¹⁵ Turun tuomiorovastinviran hakijana mainitaan myöskin roomalainen pappismies Johannes

¹² Vrt. PIRINEN, mt., s. 440 seur.

¹³ F. M. U. VIII, s. 3.

¹⁴ F. M. U. VIII, s. 47 ja 49.

¹⁵ PIRINEN, mt., s. 248.

Matheus Digibertus, joka sai anomukseensa myönteisen vastauksen 11/11 1517.

Maisteri Jaakko Johanneksenpoika oli 25/3 1521 anonut paavilta tuomiorovastinvirkaa, ja myöskin saanut lupauksen. Uuden anomuksen Jaakko-maisteri teki 6/4 1521, samoin 26/4 1521. Viimeinen ratkaiseva päätös annettiin 30/4 1521. Jaakko Johanneksenpoika oli todennäköisesti ollut tuomiorovastinvirassa jo Paavali Scheelin kuoltua, vaikka lopullinen vahvistus annettiinkin vuosia myöhemmin.¹⁶

Vuodet 1516—1521 olivat levottomia vuosia niin kirkollishallinnon kuin valtiollisen elämän alalla: sitä havainnollistavat osaltaan edellä selostetut Turun tuomiorovastinviran täyttämistä koskevat kiistat. Uuden ajan tuntua sai tuomiorovasti Jaakko Johanneksenpoika kokea kuolemansa jälkeenkin, kun kuningas Kustaa Vaasa vaati hänen jäämistönsä valtiovelan suoritukseksi.

Viimeiseksi katoliseksi tuomiorovastiksi mainitaan maisteri Johannes Pietarinpoika. Hänet tuomiokapituli valitsi tuomiorovastiksi ja ilmoitti vaalista kuninkaalle kirjeessä 20/7 1526. Kuningas puolestaan hyväksyi vaalin 23/8 1526. Mikään paavillinen nimitys ei enää tullut kysymykseen. Tuomiorovasti Johannes sai hoitaa Turun piispan tehtäviä v. 1527, kunnes Martti Skytte kuninkaan nimityksellä tuli piispaksi v. 1528.

Johannes Pietarinpoika oli opiskellut Kölnin yliopistossa ja oli arkkiteinin virassa vv. 1516—1526. Kuten edellä on mainittu, hän yritti saada tuomiorovastinviran jo silloin, kun Jaakko Johanneksenpoika siihen nimitettiin.

On varsin yleinen käsitys, että tuomiorovasti Johannes Pietarinpoika olisi ollut Friskalan ja Kalannin Tuorlahden herran Johannes Flemingin poika. Sitä ei todista se, että hänet aikakirjoissa tunnetaan Johannes Pietarinpoika-nimellä.

Sen jälkeen ei Turun tuomiorovastinvirkaa säännöllisesti täytetty: tuomiokapitulin jäsenmäärä vaihteli. 1500-luku oli

¹⁶ F. M. U. VIII, s. 21.

kirkollishallinnon alalla levotonta aikaa: Kustaa Vaasa suhtautui kirkollishallintoon hyvin mielivaltaisesti eikä Eerikin ja Juhana-kuninkaan aika ollut juuri rauhallisempaa. Vuodesta 1568 mainitaan turkulainen pappi Henrik Knuutinpoika tuomiorovastinvirassa: hän otti eräiltä Suomen papeilta vv. 1578 ja 1579 sitoumuksia noudattaa kuninkaan liturgiaa. Hän allekirjoitti myös Upsalan kokouksen päätöksen v. 1593.

Pietari Melartopaeus oli opiskellut Rostockissa ja Wittenbergissä, oli Strängnäsin lukion lehtorina osallistunut Upsalan kokoukseen v. 1593 ja kuulunut kokouksen puhemiesneuvostoon. Melartopaeus nimitettiin Turun tuomiorovastiksi v. 1594 ja oli virassa vuoteen 1605.

Sen jälkeen ei tuomiorovastin nimeä Turusta mainita: vuoden 1615 jälkeen ei tätä arvoa tunneta muuallakaan Ruotsissa. Lukion lehtorit ja yliopistokaupungeissa teologian professorit olivat tuomiokapitulin jäseniä. Tämä oli käytäntö jo 1600-luvun alkupuolella. Sen vahvasti vuoden 1686 kirkkolakiin liittynyt asetus tuomiokapituleista, jonka 1 § säättää:

”Nijn myös muisa Paicois joisa Academat ovat, Praesides Pispä ja Professores Theologiae ovat samalla muoto hänen Asessorins. Muisa Pispakunnis Praesidera Pispä ja hänen Ordinarii Asessorins ovat Duomiokirkon kirkkoherra ja Lectores. Niisä Consistoriumeis joisa Superintendentit ja ynnä Gymnasiumit ovat, pitä samalla Lectores oleman praesidis Asessores: Mutta cusa ei Gymnasiumi ole taita Superintendenti sijnä jos nijn tarvitan, pitä muutamia likin asuviaisä Provasteita eli Kirckoherroja ynä Schoulumestaria kanssa: Ja taitavat Pispät, cosca tarve vaati cutzua usiambia toimellisia Miehiä hänellens neuvox ja avuxi”.

Käytännössä oli joku professoreista tavallisesti arvojärjestyksessä ensimmäinen kaupungin kirkkoherra, mutta tuomiorovastin nimeä heistä ei virallisesti käytetty, vaikka kirjallisuudessa hiippakuntakaupungin kirkkoherrasta käytetään tuomiorovastin nimeä.

Kun yliopisto siirtyi Turusta Helsinkiin, tuli Turun kirkko-

herra tuomiokapitulin jäseneksi ja hänestä käytettiin tuomiorovastin arvonimeä. Tämän käytännön on v. 1870 voimaan tullut kirkkolaki vahvistanut. Sen mukaan on tuomiorovasti tuomiokapitulin varapuheenjohtaja. Palkkapitäjäjärjestelmän aikana oli hiippakuntakeskuksen kirkkoherrana joku yliopiston professoreista. Niin kauan kuin yliopisto sijaitsi Turussa, kuului tuomiorovastinvirka sille professorille, joka oli ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra. Sen jälkeen kun Turun suomalainen ja ruotsalainen seurakunta yhdistettiin v. 1845, oli tämän yhteisen suomalais-ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra myöskin tuomiorovasti. Sama järjestys säilyi myöskin Porvoon, Kuopion ja Oulun tuomiorovastinviroissa. Sittenkun seurakunnassa oli vaali toimitettu, lähetettiin asiakirjat senaattiin, joka lopullisesti nimitti tuomiorovastin. Vaalin tuloksesta ei usein poikettu.

Nyttemmin on tänä vuonna, 1958, annetulla asetuksella lopetettu tämä valtioneuvoston nimitysoikeus. Siten on Turun tuomiorovastinviran täyttäminenkin tästä lähin seurakunnan suorittaman vaalin tulos.

REFERAT

Dr. theol. VÄINÖ PERÄLÄ: Über die Geschichte der archipraepositur in Turku

Seit dem Jahre 1276 wird neben dem Bischof von Turku das Säkularkapitel erwähnt, dessen Mitglieder keine Mönche waren, sondern Gemeindepfarrer, Kanoniker. Zu den genannten Ämtern kam durch den Beschluss des Bischofs Hemming vom 3/9 1340 noch das Amt eines archipraepositus [tuomiorovasti/ Domdechant (kathol.), Dompropst, evang.]. Der Inhaber dieses Amtes stand auf der Rangstufenleiter dem Bischof am nächsten. Der erste archipraepositus war der Kanonikus Elavus von Raisio, der seinerzeit auf der Universität in Paris studiert hatte und eine Vertrauensperson, ein Freund des Bischofs war. — Der Bischof wurde während seiner Abwesenheit vom jeweiligen archipraepositus vertreten.

Im Mittelalter war es allgemein gebräuchlich gewesen, dass der archipraepositus von Turku vom Papst zu seinem Amt berufen wurde. Als Voraussetzung einer Ernennung galt eine Fahrt nach Rom, wo ein Erscheinen "mit leeren Händen" nicht in Frage kam. Von den Turku-archipraepositi waren z.B. sowohl Johannes Petri als Olaus Magni im Laufe ihrer Studienjahre in Paris einige Zeit als Rektoren der Universität tätig gewesen. Olaus Magni wurde vom Bischof Maunu Tavast zum archipraepositus ernannt. Das päpstliche Ernennungsrecht wurde übergangen, weil damals der von den Kirchenversammlungen vertretene Konziliarismus herrschte. Olaus Magni beteiligte sich als Repräsentant der Pariser Universität an der Basler Kirchenversammlung im Jahre 1437. Er trat im Jahre 1450 in das Amt des Bischofs von Turku, als archipraepositus wirkte Konrad Bitz. Bischof Bitz erreichte später an der Leipziger Hochschule die Würde eines Magisters, er studierte auch auf der Universität in Bologna. Sein Nachfolger war Henrik Freese, auch er ein Magister der Pariser Universität.

In den Jahren 1465—1489 wirkte der tatkräftige Regierungsmann und Vaterlandsfreund Maunu III Särkilahti als archipraepositus in Turku. Er hatte sich und seinen Nachfolgern von Kaiser Friedrich dem III die pfalzgräfliche Würde erworben, was sich ja damals verhältnismässig leicht machen liess.

Am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts trachteten einige ausländische Kirchenmänner nach dem in Frage stehenden Amt; die Tatkraft der Turku-Bischöfe erweist sich jedoch darin, dass päpstlicher Vollmachten zum Trotze kein Ausländer zu dem Amt berufen wurde.

Der letzte vom Papst ernannte archipraepositus war Jakobus Johannes, als katholischer archipraepositus wird ausserdem noch Johannes Petri (im Amt 1526—1547) erwähnt. Späterhin wurde das Amt nicht ständig besetzt: Mitglieder der Domkapitel waren in der Universitätsstadt die Professoren der Theologie, anderenorts die Lektoren des Gymnasiums.

Nach der Übersiedlung der Universität nach Helsinki im Jahre 1828 wurde der Oberpfarrer von Turku Mitglied des Domkapitels und wurde Dompropst genannt. Infolge des Kirchengesetzes von 1869 wirkte der Dompropst als Vizepräsident des Domkapitels. Bis zum Jahre 1958 wurden die Dompröpste von Turku, Porvoo, Kuopio und Oulu vom Staatsrat aus den zur Wahl vorgeschlagenen Kandidaten ernannt. Mit einer Verordnung von demselben Jahre gab die Regierung ihr Ernennungsrecht auf.